Համախառն ներքին արդյունք

Համախառն ներքին արդյունքի (ՀՆԱ) ամսական հաշվարկը կատարվել է, ելնելով տնտեսության նյութական ոլորտի ճյուղերում ստեղծված արտադրանքի ֆիզիկական ծավալների աճի տեմպերից, գների ինդեքսներից և ոչ նյութական ոլորտում առաջացած եկամուտներից: ՀՆԱ-ի հաշվարկում հաշվի են առնված ՀՀ Ազգային վիճակագրական ծառայության (հետայսու` ՀՀ ԱՎԾ) ճյուղային վիճակագրությունների ամփոփ, ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության և ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից ստացված տվյալները:

ՀՆԱ-ի ինդեքս-դեֆլյատորն ընթացիկ գներով հաշվարկված ՀՆԱ-ի հարաբերությունն է նախորդ տարվա համադրելի գներով հաշվարկված ՀՆԱ-ի ծավալի նկատմամբ:

Արդյունաբերություն

Արդյունաբերական արտադրանքի ծավալը` ամբողջովին և ըստ դրա առանձին ճյուղերի, որոշվում է արժեքային արտահայտությամբ, որպես իրավաբանական անձանց և նրանց առանձնացված ստորաբաժանումների կողմից (անկախ սեփականության ձևից) թողարկված արտադրանքի, կատարված արդյունաբերական բնույթի աշխատանքների և մատուցված ծառայությունների ծավալների հանրագումար: Արտադրանքի ծավալի մասին տվյալները բերված են ընթացիկ գործող գներով, առանց ավելացված արժեքի և ակցիզային հարկերի: Ընդ որում, պատվիրատուի հումքից և նյութերից (որոնց համար արտադրող կազմակերպությունը չի վճարում) թողարկված արտադրանքը, ընթացիկ գներով, արդյունաբերական արտադրանքի ծավալ ներառվում է առանց այդ հումքի և նյութերի արժեքի, իսկ համադրելի գներով` ներառյալ դրանց արժեքը:

Կազմակերպության կողմից թողարկված արտադրանքի ծավալը որոշվում է առանց ներքին շրջանառության արժեքի: Կազմակերպության ներքին շրջանառություն է համարվում արտադրված պատրաստի իրերի և կիսաֆաբրիկատների այն մասի արժեքը, որն օգտագործվում է տվյալ կազմակերպության կողմից սեփական արդյունաբերա-արտադրական կարիքների համար:

Արդյունաբերական արտադրանքի ֆիզիկական ծավալի ինդեքսը բնութագրում է արդյունաբերական արտադրանքի ծավալի դինամիկայի փոփոխությունն արժեքային արտահայտությամբ: Հաշվարկվում է արտադրանքի ծավալները համադրելիության բերելու միջոցով: Արտադրանքի գնահատականը, համադրելի գներով, իրականացվում է անմիջականորեն կազմակերպություններում` արդյունաբերողների գների հիման վրա: Որպես կշիռ ընդունվում են ընթացիկ տարվա գները:

Իրացված արտադրանքի ծավալը` հաշվետու ժամանակաշրջանում իրացված սեփական արտադրանքի, ինչպես նաև պատվիրատուի կողմից ընդունված, կատարված աշխատանքների և ծառայությունների արժեքն է` անկախ այն բանից, թե դրանց վճարները կազմակերպության հաշվարկային հաշվին մուտքագրվել են, թե ոչ:

Սպառողական ապրանքների թողարկումն արժեքային արտահայտությամբ արտացոլում է պարենային ապրանքների, ալկոհոլային խմիչքների և ոչ պարենային ապրանքների արտադրությունն արտադրողի բացթողման գներով: Սպառողական ապրանքներին են դասվում արտադրանքի այն տեսակները, որոնց մեծ մասն օգտագործվում է բնակչության կողմից վերջնական սպառման համար: Արտադրանքի այն տեսակները, որոնք կարող են օգտագործվել ինչպես արտադրական, այնպես էլ ոչ արտադրական սպառման համար, սպառողական ապրանքներին են դասվում այն մասով, որն օգտագործվում է ոչ արտադրական սպառման համար: Սպառողական ապրանքները հաշվարկվում են համադրելի բացթողման գներով` առանց ավելացված արժեքի և ակցիզային հարկերը:

Գյուղատնտեսություն

Գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքը բուսաբուծության և անասնապահության արտադրանքի գումարն է արժեքային արտահայտությամբ` տվյալ տարվա փաստացի գներով: Ցուցանիշը հաշվարկվում է գյուղական համայնքներից և գյուղատնտեսությամբ զբաղվող իրավաբանական անձանցից ստացված վիճակագրական հաշվետվությունների, ինչպես նաև ընտրանքային դիտարկման (7000 գյուղացիական տնտեսություններ) տվյալներով:

Գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի կազմում չեն ընդգրկվում անտառաբուծությունից, ձկնորսությունից և որսորդությունից ստացված, ինչպես նաև վայրի պտղի, հատապտղի և բնության այլ պատրաստի մթերքների արժեքը:

Բուսաբուծության համախառն արտադրանքը ներառում է հաշվետու տարում.

-ստացված հացահատիկի և հատիկաընդեղենների, տեխնիկական մշակաբույսերի (յուղատու մշակաբույսերի սերմեր, վուշ, կանեփ, շաքարի ճակնդեղ, ծխախոտ, մախորկա և այլն), կարտոֆիլի, բանջարա-բոստանային մշակաբույսերի, պտղի և հատապտղի, խաղողի, կերային մշակաբույսերի արտադրանքի, գյուղատնտեսական մշակաբույսերի սերմերի և բազմամյա տնկարկների տնկանյութի և այլնի արժեքը,

- բազմամյա տնկարկների հիմնման և մշակման արժեքը,
- բուսաբուծության արտադրանքի անավարտ արտադրության փոփոխության արժեքը

(աշնանացանի, ցրտահերկի բարձրացման և այլ աշխատանքների ծախսերը, որոնք կատարվում են հաշվետու տարում` հաջորդ տարվա բերքի տակ):

Անասնապահության համախառն արտադրանքը ներառում է հաշվետու տարում.

-անասունների աճեցումից ստացված մթերք (միս, կաթ, բուրդ, ձու և այլն) արժեքը,
- անասունի, թռչունի և այլ անասնատեսակների աճեցումից ստացված արժեքը (ծնի, հավելաճի և քաշաճի արժեքը), առանց իրացված մսի արժեքի,
- մեղվաբուծության արտադրանքի արժեքը և այլն:

Շինարարություն

Հիմնական միջոցները կազմում են Հայաստանի ազգային հարստության կարևորագույն մասը: Հիմնական միջոցներ են հանդիսանում շենքերը, կառույցները, մեքենաներն ու սարքավորումները (բանվորական և ուժային մեքենաներն ու սարքավորումները, չափիչ և կարգավորիչ փորձասարքերն ու հարմարանքները, լաբորատոր սարքավորումները, հաշվողական տեխնիկան), փոխադրամիջոցները և հիմնական միջոցների այլ տեսակներ:

Հիմնական միջոցների մեջ են ներառվում նաև պետական և մասնավոր հատվածների կազմակերպությունների բոլոր հիմնական միջոցների, ինչպես նաև ֆիզիկական անձանց սեփականության իրավունքով պատկանող հիմնական միջոցները: Այդ միջոցների մեջ ներառվում են բնակելի տները, բնակչության անձնական օժանդակ տնտեսությունների, ինչպես նաև գյուղացիական տնտեսությունների (տնտեսական շենքեր, բազմամյա տնկիներ, բանող և մթերատու անասուններ, գյուղտեխնիկա) հիմնական միջոցները:

Հիմնական միջոցների գործարկման ցուցանիշի մեջ ներառվում է շինարարությունն ավարտված և շահագործման հանձնված կազմակերպությունների, արտադրական և ոչ արտադրական նշանակության շինությունների ու կառույցների արժեքները, նոր շահագործվող մեքենաների, բոլոր տիպի տրանսպորտային միջոցների (մոնտաժվող և չմոնտաժվող, շինարարության նախահաշվի մեջ մտած և չմտած) արժեքները, գործիքների, գույքի և այլ առարկաների արժեքները, որոնք հաշվառված են հիմնական միջոցների մեջ,

բազմամյա տնկիների (մրգատու, խաղողի այգիներ և այլն) արժեքը, հողերի ոռոգման և չորացման աշխատանքների արժեքը, հողերի որակի լավացման հետ կապված կապիտալ ծախսերը և հիմնական միջոցների արժեքի մեծացման հետ կապված այլ ծախսեր:

Շինարարության ծավալում ընդգրկվում են նոր շինարարության, գործող արդյունաբերական, գյուղատնտեսական, տրանսպորտային, առևտրային կազմակերպությունների վերակառուցման, ընդլայնման և տեխնիկական վերազինման, շենքերի ամրացման, վերանորոգման, եկեղեցաշինության, բնակարանային, սոցիալ-մշակութային նշանակության օբյեկտների շինարարության աշխատանքների արժեքները, բոլոր տեսակի սարքավորումների տեղադրման, գործիքների, գույքի ձեռքբերման համար կատարված կապիտալ ծախսերը և այլ շինարարական աշխատանքները:

Շինարարության ծավալն արտահայտվում է համապատասխան տարվա փաստացի ծախսերի գներով:

Բնակելի շենքերի ընդհանուր (օգտակար) մակերեսը կազմված է բնակելի շենքերի և մշտական տիպի հանրակացարանների, ծերանոցների, մանկատների և գիշերօթիկ դպրոցների ննջարանային տարածությունների բնակելի մակերեսից և օժանդակ տարածությունից:

Օժանդակ տարածությունների թվին են պատկանում բնակարանի ներսում գտնվող խոհանոցը, միջանցքները, սանհանգույցները, լողասենյակները, հանդերձարանները, պահեստները, պահարանները: Հանրակացարաններում բացի վերը նշվածներից օժանդակ տարածությունների թվին են պատկանում նաև մշակութա-կենցաղային նշանակության և բժշկական ծառայության տարածությունները: Օժանդակ տարածությունների մեջ են մտնում փակ պատշգամբները, լոջաները, երկարավուն պատշգամբները, եթե դրանք նախատեսված են նախագծերի տեխնիկատնտեսական ցուցանիշներով:

Բնակելի շենքերի ընդհանուր (օգտակար) մակերեսի մեջ չեն մտնում նախասրահների, նախամուտքերի, աստիճանավանդակների, ընդհանուր միջանցքների մակերեսները, ինչպես նաև բնակելի տներին կից կառուցված ոչ բնակելի շենքերի մակերեսները:

<u>Տրանսպորտ</u>

Տրանսպորտը բովանդակում է ընդհանուր և ոչ ընդհանուր օգտագործման տրանսպորտի տեսակները:

Ընդհանուր օգտագործման տրանսպորտն իրականացնում է տնտեսության ճյուղերի և բնակչության բեռների, ինչպես նաև ընդհանուր օգտագործման երթուղիներով ուղևորների փոխադրումները:

Ոչ ընդհանուր օգտագործման տրանսպորտն իրականացնում է տվյալ կազմակերպության բեռների և ուղևորների փոխադրումները (ավտոմոբիլային տրանսպորտի համար՝ ավտոմոբիլային միջոցներով, երկաթուղային տրանսպորտի համար՝ ոչ ընդհանուր օգտագործման մերձատար ուղիներով), սեփական (վարձակալած) ավտոտրանսպորտային միջոցներով:

Ընդհանուր օգտագործման տրանսպորտի հիմնական ցուցանիշներն են ***բեռների փոխադրումների ծավալը (տոննա), բեռնաշրջանառությունը (տոննա-կիլոմետր), ուղևորների փոխադրումների ծավալը (ուղևոր) և ուղևորաշրջանառությունը (ուղևոր-կիլոմետր)***:

Փոխադրված բեռների (բեռնափոխադրումներ) ծավալում հաշվի է առնվում փոխադրված բեռների փաստացի քանակը, հաշվի առնելով տարայի կամ կոնտեյների քաշը:

Բեռնաշրջանառությունը (տոննա-կիլոմետրերով) հաշվարկվում է փոխադրվող բեռների յուրաքանչյուր խմբի քաշի (տոննա) և այդ բեռնափոխադրման հեռավորության արտադրյալների հանրագումարով:

Ուղևորափոխադրումների ծավալում ներառվում է տրանսպորտային միջոցներով փաստացի փոխադրված ուղևորների թվաքանակը (ներառյալ անվճար երթևեկության իրավունքներից օգտվող ուղևորները):

Ուղևորաշրջանառությունը (ուղևոր-կիլոմետր) հաշվարկվում է փոխադրված ուղևորների թվաքանակի և մեկ ուղևորի փոխադրման միջին հեռավորության արտադրյալների հանրագումարով, իսկ ավտոմոբիլային տրանսպորտինը՝ փոխադրված ուղևորների թվաքանակի փոխադրման հեռավորության կեսի արտադրյալների հանրագումարով:

Ավտոմոբիլային տրանսպորտինի ուղևորափոխադրման (փոխադրված ուղևորների թվաքանակը) և ուղևորաշրջանառության ծավալները որոշվում են ըստ հաղորդակցության առանձին տեսակների՝ ներքաղաքային, ներմարզային, միջմարզային և միջպետական:

<u>Կապ</u>

Կապի ցանցը հաղորդագրության (տեղեկատվության) ընդունում, հանձնում և բաշխում (կոմուտացիա, տեսակավորում) իրականացնող կապի կազմակերպությունների, կետերի, ինչպես նաև հաղորդումն ապահովող կապի գծերի կամ կապուղիների ամբողջությունն է: Կախված կապի տեսակից, տարբերում են *փոստային կապի ցանց*՝ փոստային առաքումներ և պարբերական հրատարակությունների փոխանցում ու ընդունում, և *էլեկտրակապի ցանց*՝ մեկ կամ մի քանի տեսակի փոխանցումներ (հեռախոսային, հեռագրային և ֆաքսիմիլային փոխանցումներ, փոխանցումներ կոմուտացիոն համակարգերից, էլեկտրոնային փոստ, հեռուստատեսային, ձայնային և այլ տեսակի ռադիո ու լարային հեռարձակման փոխանցումներ և այլն) ապահովող տեխնիկական համակարգեր:

Կապի ծառայությունները փոստային առաքումների կամ էլեկտրակապի հաղորդակցության ընդունման, մշակման, հաղորդման և տեղ հասցման գործունեության արդյունքն է:

Ընդհանուր օգտագործման կապի ցանցը բոլոր ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց օգտագործման համար բաց փոխկապակցված կապի ցանցի հիմնական մասն է:

Փոստային կապը փոստային առաքումների ընդունում, մշակում, փոխադրում և տեղ հասցնումն է,ինչպես նաև պարբերական հրատարակումների առաքում,հասցնում և տարածումը:

Հեռագրային կապը հեռագրերի, լուսահեռագրերի հաղորդում ու տեղ հասցնումն է, խոսակցությունների ապահովումն է բաժանորդագրային հեռագրատան միջոցով, տվյալների և թերթային էջերի հաղորդումը:

Հեռախոսային կապը ներհանրապետական (միջքաղաքային), միջազգային և տեղական (քաղաքային և գյուղական) հեռախսասային խոսակցությունների իրականացման ապահովումը, հեռախոսային կապուղիներով տվյալների հաղորդման կազմակերպում է:

Բջջային կապը ռադիոհեռախոսային կապի շարժական համակարգ է:

<u>Սպառողական շուկա</u>

Մանրածախ առևտրի շրջանառությունը բնակչությանը կանխիկ դրամով վաճառված սպառողական ապրանքների արժեքն է՝անձնական սպառման կամ տնային տնտեսությունում օգտագործման համար: Բնակչության առանձին խավերին զեղչով վաճառված ապրանքների արժեքը ներառվում է մանրածախ ապրանքաշրջանառության մեջ ամբողջ ծավալով: Մանրածախ ապրանքաշրջանառության ծավալի ցուցանիշը ձևավորվում է խանութների, կրպակների, հանրային սննդի կազմակերպությունների, սպառողական ապրանքների

շուկաների, գյուղատնտեսական արտադրանքի շուկաների միջոցով իրականացված ապրանքաշրջանառության հիման վրա:

Բնակչությանը մատուցված ծառայությունների ծավալն արտացոլում է բանկչության կողմից տարբեր տեսակի ծառայությունների սպառման ծավալը և վիճակագրորեն չափվում է մատուցված ծառայությունների դիմաց վճարված դրամական միջոցների գումարով: Ընդ որում, վճարը կարող է կատարվել թե անմիջապես սպառողների կողմից՝ իրենց սպառած ծառայությունների դիմաց, այնպես էլ այն կազմակերպության միջոցով, որտեղ աշխատում է տվյալ սպառողը (սպառված ծառայությունների ծախսերի լրիվ կամ մասնակի փոխհատուցման կամ վճարման գումարի չափով): Բնակչությանը մատուցված ծառայությունների ծավալի ցուցանիշը ձևավորվում է կենցաղային, մարդատար տրանսպորտի, փոստային և հեռահաղորդակցության, բնակարանային-կոմունալ տնտեսության, մշակույթի, զբոսաշրջության և էքսկուրսային, ֆիզկուլտուրայի և սպորտի, բժշկական բնույթի, առողջարանների և հանգստյան տների, իրավական բնույթի և բանկերի, կրթության համակարգի և այլ ծառայություններից: Բոլոր տեսակի ծառայությունների հաշվառումն իրականացվում է դրանց մատուցման պահին բնակչությունից ստացված փաստացի վճարի չափով (անկախ վճարման ձևից):

<u>Գներ</u>

ՀՀ սպառողական գների ինդեքսը (ՍԳԻ) բնութագրում է բնակչության անձնական սպառման համար ձեռք բերված ապրանքների և ծառայությունների գների (սակագների) ընդհանուր մակարդակի փոփոխությունը ժամանակի ընթացքում, որոշում է ընթացիկ ժամանակաշրջանում հաստատագրված ապրանքների և ծառայությունների զամբյուղի փաստացի արժեքի հարաբերությունը նախորդ (բազիսային) ժամանակաշրջանի արժեքի նկատմամբ: ՍԳԻ հաշվարկման համար Երևան քաղաքում և հանրապետության 9 մարզերում (բացի Արարատի մարզից) սահմանված մեթոդաբանությամբ կատարվում է սպառողական գների (սակագների) ամենամսյա դիտարկում:

Սահմանված է գների դիտարկման հետևյալ կարգը.

Հետազոտվող բնակավայրերում, յուրաքանչյուր ամիս, կատարվում է սպառողական ապրանքների գների և բնակչությանը մատուցված վճարովի ծառայությունների սակագների դիտարկում:

Յուրաքանչյուր ապրանքատեսակի (ապրանքախմբի) և բնակչությանը մատուցված ծառայության համար ընտրված է ապրանք (ծառայություն)-ներկայացուցիչ (ընդամենը 400 անվանում), նախապես նշելով դրանց տեխնիկական բնութագրերը, չափման միավորը և այլ անհրաժեշտ հատկանիշներ՝ հաշվի առնելով սպառողական շուկայում հագեցվածության ու սպառման աստիճանը, արդիականությունը, ներկայացուցչական լինելը և այլն: Յուրաքանչյուր ապրանքատեսակի կամ ծառայության համար հետազոտվում է 9-12 առևտրի (ծառայության) կետ՝ անկախ սեփականության ձևից: ՍԳԻ-ի հաշվարկման համար յուրաքանչյուր ամիս, յուրաքանչյուր բնակավայրում ամեն մի ապրանքատեսակի համար կատարվում է մինչև 36 գնի դիտարկում, այսինքն ամեն ամիս գրանցվում և մշակվում է շուրջ 140000 գնային տեղեկատվություն:

Գները դիտարկվում են յուրաքանչյուր ամսվա համար 3 անգամ՝ 1-ին, 10-ին և 20-ին մոտակա օրերին և գրանցված գների հիման վրա կատարվում է միջին ամսական գների հաշվարկ՝ ըստ ապրանքատեսակների և ըստ դիտարկվող բնակավայրերի:

Ըստ մարզերի, գների դիտարկումը կատարվում է հետևյալ բնակավայրերում.

Արագածոտն՝ Թալին
Արմավիր՝ Վաղարշապատ

Հավելված 3

Գեղարքունիք՝ Մարտունի
Լոռի՝ Վանաձոր
Կոտայք՝ Հրազդան, Չարենցավան
Շիրակ՝ Գյումրի
Սյունիք՝ Կապան
Վայոց Ձոր՝ Եղեգնաձոր
Տավուշ՝ Դիլիջան

Հետազոտության մեջ ընդգրկված 9 մարզերի և Երևան քաղաքի համար կշիռ է վերցվում բնակչության թվաքանակը, ընդհանուր ապրանքաշրջանառության և բնակչությանը մատուցված վճարովի ծառայությունների ծավալներում դրանց տեսակարար կշիռները:

Սպառողական զամբյուղի հաշվարկման համար հիմք է ընդունվում ՀՀ ԱՎԾ կողմից հանրապետությունում հետազոտվող 1000-ից ավել տնային տնտեսությունների կողմից սպառման համար կատարված ծախսումների մասին ամենամսյա դիտարկման արդյունքները և հաշվարկվում զամբյուղում ներգրավված 400 անվանում ապրանք (ծառայություն)-ներկայացուցիչներից յուրաքանչյուրի տեսակարար կշիռը:

ՍԳԻ-ն հաշվարկվում է Լասպեյրեսի բանաձևով, բազիսային անփոփոխ կշռվածությամբ, այսինքն հաշվվում է մաքուր գնային ինդեքս, ինչը համարվում է սղաճի չափանիշ Հայաստանի Հանրապետությունում:

ՀՀ-ում ՍԳԻ-ը հաշվարկելու համար կիրառվում է Լասպեյրեսի բանաձևի հետևյալ տարբերակը.

$$I_{on} = \frac{\sum \frac{P_{nj}}{P_{n-1,j}} \times P_{n-1,j}\, Q_{oj}}{\sum P_{oj}\, Q_{oj}} \times 100$$

որտեղ՝ $P_{n-1,j}\, Q_{oj} = P_{oj}\, Q_{oj} \times \frac{P_{1j}}{P_{0j}} \times \frac{P_{2j}}{P_{1j}} \times \ldots \times \frac{P_{n-1,j}}{P_{n-2,j}}$

ՀՀ արդյունաբերողների արտադրանքի գների ինդեքսն (ԱԱԳ) արտացոլում է հանրապետության կազմակերպությունների թողարկած արտադրանքի գների շարժը՝ առանց ավելացված արժեքի և ակցիզային հարկերի հաշվարկման: Արդյունաբերական արտադրանքի գների փոփոխության դիտարկումն իրականացվում է ընտրանքային կարգով ընտրված արդյունաբերության ոլորտի 255 բազային կազմակերպությունների տվյալների հիման վրա: Գների գրանցումն իրականացվում է 888 անվանում արտադրանք-ներկայացուցիչների գծով, որտեղ ներգրավված է հիմնական, որակական հատկանիշներով, օգտագործվող հումքով և արտադրության տեխնոլոգիական գործընթացներով իրար մոտ (միանման), առավել ներկայացուցչական արտադրանք:

Ըստ արդյունաբերության ճյուղերի և ենթաճյուղերի գների ինդեքսների հաշվարկը տարվում է Ֆիշերի հետևյալ բանաձևով,

$$I_{\text{Ֆ}} = \sqrt{I_L * I_{\text{Պ}}}\ ,$$

որտեղ I_L – ինդեքսն է ըստ Լասպեյրեսի
$I_{\text{Պ}}$ – ինդեքսն է ըստ Պաաշեյի:

Գյուղմթերքի գների ինդեքսը հաշվարկվում է 6000 գյուղացիական և գյուղացիական կոլեկտիվ տնտեսությունների կողմից իրացված 61 անվանում գյուղմթերքի իրացման գների և 92 անվանում արտադրության միջոցների գնման գների հետազոտման տվյալների հիման վրա: Այն արտացոլում է իրացման բոլոր ուղիներով ագրարային սեկտորի արտադրանքի գների փոփոխությունների շարժը հաշվետու ժամանակահատվածում բազիսայինի համեմատ: Այն հաշվարկվում է բուսաբուծության և անասնապահության արտադրանքի գների ինդեքսների ագրեգացիայի ճանապարհով: Դրանցից յուրաքանչյուրն իրենից ներկայացնում է անհատական ապրանքների ինդեքսների կշռված մեծություն, ընդգրկված միատեսակ ապրանքախմբում: Որպես անհատական ինդեքսների կշռման բազա օգտագործվում է հաշվետու ամսում իրացված արտադրանքի ծավալը:

Բեռնափոխադրումների սակագների ինդեքսը բնութագրում է տրանսպորտի տարբեր տեսակի բեռնափոխադրումների ծառայությունների սակագների փոփոխությունների գնահատականը: Այն որոշում է տրանսպորտի 4 տեսակներով բեռնափոխադրումների սակագների շարժն ընթացիկ ժամանակահատվածում բազայինի համեմատ՝ առանց հաշվի առնելու տեղափոխվող բեռների կառուցվածքային փոփոխությունների հետ կապված հանգամանքները (բեռի տեսակը, փոխադրման չափը, տեղ հասցնելու արագությունը և այլն): Տրանսպորտի յուրաքանչյուր տեսակի գծով (ավտոմոբիլային, երկաթուղային, օդային, խողովակաշարային) գրանցվում է ծառայություն-ներկայացուցչի բեռնափոխադրման սակագինը, ինչով պայմանավորվում է տրանսպորտի կոնկրետ տեսակով առավել հաճախ փոխադրվող մեկ տոննա բեռի առաքումը փաստացի տարածության վրա (որոշակի երթուղով): Որպես կշռման բազա ընդունվում են որոշակի բազային ժամանակահատվածում (հիմնականում՝ նախորդ տարում) բեռների տեղափոխման ծառայությունների դիմաց տրանսպորտային կազմակերպություններից ստացված եկամուտների մասին տվյալները:

Արտաքին առևտրի գների կամ միավորի արժեքի ինդեքսների հաշվարկի համար որպես տվյալների սկզբնական աղբյուր հիմք են հանդիսանում ներմուծման, արտահանման բեռնամաքսային հայտարարագրերը (դեկլարացիաները): Ստացված տվյալների գաղտնիությունն ապահովելու համար մշակվում է արտաքին առևտրի ներմուծման (արտահանման) գների ինդեքսների հետագա հաշվարկի համար հատուկ տվյալների բազա: Հաշվարկներին մասնակցում են միատարր ապրանքատեսակներ, որոնք՝

- ծածկագրված են ըստ Արտաքին Տնտեսական Գործունեության Ապրանքային Անվանացանկի (ԱՏԳԱԱ) դասակարգչի ութանիշ ծածկագրերի,
- դասակարգված են՝
  - ըստ 1339 ապրանքային ենթախմբերի,
  - ըստ 97 ապրանքային խմբերի,
  - ըստ 21 ապրանքային բաժինների,
- ունեն ապրանքի քանակի և արժեքի մասին տվյալներ և պարունակում են տեղեկատվություն տվյալ ապրանքն արտահանող կամ ներմուծող երկրի մասին:

Արտաքին առևտրի գների ինդեքսների հաշվարկը տարվում է 3 ուղղություններով՝

- ”Ըստ բոլոր երկրների”,
- ”Ըստ ԱՊՀ երկրների”,
- ”Ըստ այլ երկրների”,

Արտաքին առևտրի գների ինդեքսի հաշվարկի համար կիրառվում է Լասպեյրեսի միջին արժեքի ինդեքսի բանաձևը: Դա թույլ է տալիս համադրել ընթացիկ ժամանակաշրջանը բազիսային ժամանակաշրջանի հետ, ինչի արդյունքը կախված է այն բանից, թե որ տարին է

ընտրվում բազիսային: Միավորի արժեքի գինը կշռվում է բազիսային ժամանակաշրջանի առևտրային հոսքերով, որոնք կարող են տարեց տարի զգալի տատանվել, կորցնել արդիականությունը և նպաստել գների ինդեքսների արհեստական աճին: Ուստի, այնպիսի բնագավառում ինչպիսին արտաքին առևտուրն է, նպատակահարմար է բազիսային ժամանակաշրջանն ընդունել նախորդ տարին:

«Ըստ ԱՊՀ երկրների» և «ըստ աշխարհի այլ երկրների» ուղղություններում ինչպես ընթացիկ եռամսյակի, այնպես էլ բազիսային տարվա համար հաշվարկվում է առանձին ապրանքատեսակների ներմուծման (արտահանման) միջին արժեքը (գինը):

$$\overline{P_i} = \frac{V_i}{Q_i}$$

որտեղ՝

Pi - i-րդ ապրանքատեսակի միջին արժեքն է,

Vi - i-րդ ապրանքատեսակի ծավալն է գումարային արտահայտությամբ,

Qi - i-րդ ապրանքատեսակի քանակն է:

Օգտագործելով տոկոսային փոփոխությունների փոխկապակցման (ագրեգացիոն) եղանակը, ապրանքատեսակների ինդեքսների հիման վրա հաշվարկվում են ապրանքային ենթախմբերի, խմբերի, բաժինների միջին արժեքների ինդեքսներ, ինչպես նաև ներմուծման և արտահանման գների ամփոփ ինդեքսներ «ըստ ԱՊՀ երկրների» և «ըստ աշխարհի այլ երկրների»:

$$I_E = \frac{\sum_{i=1}^{n} \frac{\overline{P_{it}}}{\overline{\overline{P_{io}}}} * W_{io}}{\sum_{i=1}^{n} W_{io}}$$

որտեղ՝

I_E – յուրաքանչյուր ապրանքային ենթախմբի միջին արժեքի ինդեքսն է,

P_{it} -- i-րդ ապրանքի միջին արժեքն (գինն) է ընթացիկ եռամսյակում,

P_{io}-- i-րդ ապրանքի բազիսային գինն է (միջին արժեքը),

W_{io} – i-րդ ապրանքի տեսակարար կշիռն է բազիսային ժամանակաշրջանում:

Ելնելով ՀՀ տնտեսության ներկա իրավիճակից, ինչը բնորոշ է շուկայական հարաբերությունների անցնող երկրներին, ինդեքսը հաշվարկվում է եռամսյակային կտրվածքով: Դա հիմնավորվում է նրանով, որ բեռների անհամաչափ մատակարարումով պայմանավորված, ամսական կտրվածքով ինդեքսի հաշվարկին քիչ քանակով ապրանքատեսակներ կարող են մասնակցել:

Հաշվարկված արտաքին առևտրի միջին արժեքի ինդեքսների շարքը կարող է լինել խիստ անկանոն ի հաշիվ առանձին ապրանքատեսակների գների կտրուկ տատանումների: Նման կարգի գնային մեծ շեղումներից խուսափելու համար օգտագործվում է ինդեքսների շարքի վերին և ստորին թույլատրելի սահմանների հարթեցման մեթոդը՝ սահմանային գործակիցների կիրառմամբ, ինչը հնարավորություն է տալիս ապահովել գնային փոփոխության ճշգրտության անհրաժեշտ մակարդակը՝ բացառելով յուրաքանչյուր տարվա համար անհամադրելի տվյալները և հնարավոր սխալները:

Ինդեքսի թույլատրելի վերին և ստորին սահմանները որոշվում են առանձին ապրանքատեսակների գների միջին քառակուսային շեղումների և դրանց հիման վրա հաշվարկված վարիացիոն գործակիցների օգնությամբ (միջոցով):

Մասնավորապես ՀՀ արտաքին առևտրի 1998-2001 թվականների ինդեքսների հաշվարկի համար սահմանվել են հետևյալ սահմանային գործակիցները.

- ✓ ըստ ներմուծման ուղղության` *276.094%* (վերին սահման) և *36.220%* (ստորին սահման),
- ✓ ըստ արտահանման ուղղության` *265.099%* (վերին սահման) և *37.722%* (ստորին սահման):

Արտաքին առևտրի գների ինդեքսի հաշվարկման մեթոդաբանությունը համապատասխանում է միջազգային ստանդարտներին, հաշվի է առնվել Արժույթի միջազգային հիմնադրամի կողմից արված առաջարկությունները և համարվում է ԱՄՀ-ի կողմից առաջարկված նախապատվելի տարբերակներից մեկը:

Աշխատանք

Մեկ աշխատողի միջին ամսական անվանական աշխատավարձի վերաբերյալ ցուցանիշը ստացվել է մոտ 9000 կազմակերպություններից ամսական և եռամսյակային պարբերականությամբ հավաքագրվող հաշվետվությունների տվյալների հիման վրա: Միջին ամսական անվանական աշխատավարձը որոշվում է աշխատանքի վարձատրության և դրան հավասարեցված այլ վճարումների (ներառյալ պարգևավճարները և փոխհատուցումները խթանող և փոխհատուցող վճարները) ընդհանուր գումարները (ինչպես դրամական, այնպես էլ բնեղեն տեսքով) աշխատողների միջին ցուցակային թվաքանակի վրա բաժանելով:

Տնտեսապես ակտիվ բնակչության թվաքանակն իրենից ներկայացնում է զբաղված և պաշտոնապես գրանցված գործազուրկ բնակչության թվաքանակների հանրագումար:

Զբաղվածներ են համարվում այն անձինք, ովքեր կատարել են ինչպես վարձու աշխատանք դրամական կամ բնեղեն վարձատրության դիմաց (անկախ այն բանից աշխատանքը եղել է մշտական, ժամանակավոր, սեզոնային, պատահական կամ միանգամյա), այնպես էլ ոչ վարձու աշխատանք կատարողները (ներառյալ գյուղացիական տնտեսություններում զբաղվածները), ովքեր ստանում են շահույթ կամ ընտանեկան եկամուտ:

Տնտեսության մեջ զբաղված բնակչության ընդհանուր թվաքանակի գնահատումը կատարվել է կազմակերպություններից ամսական և եռամսյակային պարբերականությամբ ստացվող վարձու աշխատողների թվաքանակի վերաբերյալ տեղեկատվության` ըստ պետական վիճակագրական հաշվետվությունների տվյալների, տնտեսության մասնավոր հատվածի վարձու աշխատողների, ոչ վարձու աշխատողների (ներառյալ գյուղացիական տնտեսություններում զբաղվածները) թվաքանակի` ըստ ընտրանքային հետազոտությունների արդյունքների և վարչական վիճակագրության տվյալների կատարված հաշվարկների հիման վրա:

Գործազրկության մակարդակը հաշվարկվում է որպես գործազուրկների թվաքանակի հարաբերություն տնտեսապես ակտիվ բնակչության թվաքանակի նկատմամբ:

Բնակչության դրամական եկամուտներ և ծախսեր

Բնակչության դրամական եկամուտները ներառում են վարձու աշխատողների աշխատավարձը, ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղված անձանց եկամուտները, կենսաթոշակները, նպաստները, կրթաթոշակները և այլ սոցիալական տրանսֆերտները, սեփականությունից ստացված եկամուտներն ավանդներից և արժեթղթերից` ստացված տոկոսների տեսքով, դիվիդենտները և այլն:

Բնակչության դրամական ծախսերը ներառում են ապրանքների գնման և ծառայությունների վճարման ծախսերը, պարտադիր վճարումները և կամավոր մուծումները (հարկեր և գանձումներ, ապահովագրական վճարներ, հասարակական կազմակերպություններին կատարված մուծումներ, ապառիկ գնված ապրանքների դիմաց վճարված տոկոսներ և այլն), ինչպես նաև խնայողությունների հավելաճը (նվազումը) արժեթղթերում և ավանդներում՝ ներառյալ տարադրամի գնման և վաճառքի սալդոն, անշարժ գույքի ձեռք բերումը:

<u>Ֆինանսներ և դրամաշրջանառություն</u>

Հայաստանի Հանրապետության բյուջետային համակարգը բաղկացած է պետական և համայնքների բյուջեներից:

Պետական և համայնքների բյուջեները պետությանը և տեղական ինքնակառավարման մարմիններին ՀՀ Սահմանադրությամբ և օրենքներով վերապահված լիազորությունների իրականացման համար անհրաժեշտ դրամական միջոցների ձևավորման և ծախսման որոշակի ժամանակահատվածի ֆինանսական ծրագրերն են:

Բյուջեները կազմվում և կատարվում են ըստ բյուջեների եկամուտների և ծախսերի միասնական դասակարգման:

Բյուջետային դասակարգումն ունի հետևյալ կառուցվածքը.

ա) բյուջեների եկամուտներ և պաշտոնական տրանսֆերտներ,

բ) բյուջեների ծախսեր,

գ) պետական բյուջեի պակասուրդի ֆինանսավորման աղբյուրներ,

Բյուջեների եկամուտների աղբյուրները դասակարգվում են .

ա) հարկային եկամուտներ,

բ) տուրքեր (պետական, տեղական),

գ) ոչ հարկային եկամուտներ,

դ) եկամուտներ կապիտալի գործառնություններից,

ե) մուտքեր պաշտոնական տրանսֆերտներից,

Բյուջեների ծախսերը դասակարգվում են ըստ՝

- պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմինների գործառույթների (գործառնական դասակարգում),
- ծախսերի տնտեսագիտական բովանդակության (տնտեսագիտական դասակարգում):

Պետական բյուջեի պակասուրդը ծախսերի գերազանցման մեծությունն է եկամուտների նկատմամբ:

Պետական բյուջեի պակասուրդի ֆինանսավորման աբյուրները ներքին և արտաքին աղբյուրներից ներգրավված փոխառու միջոցներն են.

ա) ներքին,

այդ թվում

- ՀՀ կենտրոնական բանկի (ՀՀ ԿԲ) միջոցներ,
- ՀՀ առևտրային բանկերի միջոցներ,
- պետական արժեթղթեր,
- պետական կազմակերպությունների և անավարտ շինարարության օբյեկտների սեփականաշնորհումից մուտքեր,
- այլ ներքին աղբյուրներ,

բ) արտաքին,

այդ թվում՝

- միջազգային կազմակերպությունների միջոցներ,
- օտարերկրյա պետությունների միջոցներ,
- այլ արտաքին աղբյուրներ:

Փողի բազան ներառում է ՀՀ ԿԲ-ից դուրս կանխիկ դրամը, ՀՀ ԿԲ-ում առևտրային բանկերի պարտադիր պահուստները և ՀՀ ԿԲ-ում ոչ բանկային կազմակերպությունների ավանդները (բացառությամբ կառավարության ավանդների): Փողի բազան հավասար է նաև ՀՀ ԿԲ-ի զուտ արտաքին և զուտ ներքին ակտիվների հանրագումարին:

Փողի զանգվածը ներառում է շրջանառությունում կանխիկ դրամը և ռեզիդենտ տնտեսության (բնակչության, ձեռնարկությունների և հասարակական կազմակերպությունների) դրամով և արտարժույթով բոլոր ավանդները բանկային համակարգում:

Ցպահանջ ավանդները բանկերի պահպանմանը հանձնված և որևէ գործարք իրականացնելիս հանվող միջոցներն են:

Ժամկետային ավանդները բանկերում որոշակի ժամկետով ձևակերպվող ավանդներն են:

Վարկային ներդրումները բանկային համակարգի կողմից տնտեսությանը տրամադրված վարկերի գծով մնացորդներն են: Վարկային ներդրումները բաժանվում են կարճաժամկետ (տրամադրված մեկ տարուց պակաս ժամկետով) և երկարաժամկետ (մեկ տարուց ավել ժամկետով):

<u>Վճարային հաշվեկշիռ</u>

ՀՀ վճարային հաշվեկշիռը վիճակագրական հաշվետվություն է, որում համակարգված տեսքով արտացոլվում են ամփոփ տվյալներ հաշվետու ժամանակաշրջանում (եռամսյակ, տարի) ՀՀ արտաքին տնտեսական գործառնություններն այլ երկրների և միջազգային կազմակերպությունների հետ: Տնտեսական բնույթի գործառնությունները, որոնք կատարվում են ՀՀ ռեզիդենտների[1] և ՀՀ ոչ ռեզիդենտների միջև, իրականացվում են ապրանքների և ծառայությունների, եկամուտների հոսքերի, ընթացիկ տրանսֆերտների, ինչպես նաև՝ ֆինանսական պահանջների և պարտավորությունների տեսքով:

ՀՀ վճարային հաշվեկշիռը կազմված է 2 հիմնական հաշիվներից՝ ***ընթացիկ, հաշիվ և կապիտալի և ֆինանսական հաշիվ: Ընթացիկ հաշվում*** գրանցվում են ապրանքների, ծառայությունների, եկամուտների և ընթացիկ տրանսֆերտների հետ կատարված գործառնությունները, իսկ ***կապիտալի և ֆինանսական հաշվում՝*** ֆինանսական ակտիվների ու պարտավորությունների շարժը, ինչպես նաև կապիտալ տրանսֆերտները: Մեթոդաբանական առումով, ընթացիկ հաշվի մնացորդը, բացարձակ մեծությամբ, հակառակ նշանով պետք է հավասար լինի կապիտալի և ֆինանսական հաշվի մնացորդին, սակայն իրականում միշտ առաջանում են տարբերություններ, որը միջազգային պրակտիկայում ընդունված է անվանել սխալների և բացթողումների հոդված:

Ֆինանսական հաշիվը կազմված է 4 հոդվածներից՝ օտարերկրյա ուղղակի, պորտֆելային, այլ ներդրումներից և պահուստային ակտիվներից: Վճարային հաշվեկշռում օտարերկրյա ներդրումները բերված են զուտ հիմքով, այսինքն օտարերկրյա ներդրումների հոսքեր հանած վճարումներ (ուղղակի ներդրումների դեպքում նաև ներֆիրմային շարժ):

---

[1] Ըստ Արժույթի միջազգային հիմնադրամի վճարային հաշվեկշռի կազմման մեթոդաբանության, ՀՀ ռեզիդենտ է համարվում ֆիզիկական անձը, տնային տնտեսությունը, ցանկացած իրավաբանական անձ կամ ՀՀ տարածքում գործող որևէ այլ կազմակերպություն, որի մշտական գտնվելու վայրը (ֆիզիկական անձանց համար բնակության վայրը) կամ տնտեսական գործունեության շրջանը հանդիսանում է Հայաստանի Հանրապետությունը:

Վճարային հաշվեկշռում արտացոլված օտարերկրյա ներդրումները ներառում են ինչպես իրական հատվածում կատարված ներդրումները, այնպես էլ բանկային (ներառյալ ՀՀ ԿԲ) և համակարգերով իրականացված ներդրումները :

Օտարերկրյա ներդրում է համարվում գույքի ցանկացած տեսակ (այդ թվում՝ ֆինանսական միջոցներ և մտավոր արժեքներ (ոչ նյութական ակտիվներ)), որն օտարերկրյա ներդրողի կողմից անմիջականորեն ներդրվում է ՀՀ տարածքում իրականացվող ձեռնարկատիրական կամ այլ գործունեության ոլորտում՝ շահույթի (եկամտի) ստացման կամ այլ օգտակար արդյունքի հասնելու նպատակով:

Ուղղակի ներդրում կատարվում է արտասահմանյան ուղղակի ներդրողների կողմից, որոնք ձգտում են ձեռք բերել ուղղակի ներդրումով իրավաբանական անձի գունունեության վրա կայուն, տևական ազդեցություն: Ուղղակի ներդրող (ինվեստոր) է համարվում ոչ ռեզիդենտ միավորը, նրա հետ կապված կամ համագործակցող ոչ ռեզիդենտ կազմակերպությունը (ընկերությունը), որին պատկանում է ՀՀ ռեզիդենտ միավորի բաժնետիրական կապիտալի ոչ պակաս, քան 10%-ը: Ուղղակի ներդրումները լինում են ***բաժնետիրական կապիտալի, վերաներդրված (ռեինվեստիցիոն) եկամուտների և այլ կապիտալի*** տեսքով:

Պորտֆելային ներդրումն օտարերկրյա ներդրողների այն կապիտալ ներդրումն է, որը թույլ է տալիս օտարերկրյա ներդրումով կազմակերպությունում ունենալ սահմանափակ ազդեցություն և ստանալ որոշակի շահույթ, որը կարգավորվում է կողմերի միջև կնքվող պայմանագրով: Պորտֆելային ներդրումները լինում են կապիտալի բաժնետոմսերի՝ գլխավորապես բաժնետոմսերի (բաժնետիրական ընկերությունների կողմից թողարկվող) և պարտքի արժեթղթերի տեսքով:

Այլ ներդրումը ներդրումների այն մնացած մասն է, որը ներառում է բոլոր տեսակի ֆինանսական գործառնությունները, որոնք չեն ընդգրկվել ուղղակի և պորտֆելային ներդրումներում: Այլ ներդրումները լինում են փոխառությունների, վարկերի՝ դրամական և առևտրային (բացի օտարերկրյա ներդրումով կազմակերպության ստացածն իր անմիջական ներդրող կազմակերպությունից, որն ուղղակի ներդրում է), դեպոզիտների և այլնի տեսքով:

<u>Միջազգային ներդրումային դիրք</u>

ՀՀ միջազգային ներդրումային դիրքը (ՀՀ ՄՆԴ) վիճակագրական հաշվետվություն է, որտեղ արտացոլվում են երկրի ֆինանսական ակտիվների ու պարտավորությունների պաշարների մակարդակն որևէ ժամանակահատվածի սկզբի և վերջի դրությամբ: Միաժամանակ, հաշվետվության մեջ արտացոլվում են այն բոլոր փոփոխությունները, որոնք կատարվել են ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում ֆինանսական գործառնությունների, գնային, փոխարժեքի և այլ փոփոխությունների շնորհիվ:

ՀՀ ՄՆԴ-ն սերտորեն կապված է ՀՀ վճարային հաշվեկշռի հետ: ՀՀ վճարային հաշվեկշռի ֆինանսական հաշվում գրանցվում են բոլոր գործառնությունները, որոնք կապված են արտաքին ակտիվների և պարտավորությունների հետ: Բնականաբար, այդ գործառնություններն իրենց ազդեցությունն են ունենում ՀՀ ՄՆԴ-ում արտացոլված արտաքին ակտիվների ու պարտավորությունների պաշարների վրա: Միաժամանակ, կան նաև այլ գործոններ (գների, փոխարժեքի փոփոխություններ), որոնք ժամանակի ընթացքում հանգեցնում են ակտիվների և պարտավորությունների արժեքի փոփոխության: Այդ փոփոխությունները նույնպես արտացոլվում են ՀՀ ՄՆԴ-ում:

ՀՀ ՄՆԴ-ն արտացոլում է տնտեսության արտաքին ֆինանսական ակտիվների ու պարտավորությունների պաշարները, իսկ ՀՀ վճարային հաշվեկշռի ֆինանսական հաշիվը՝

այդ ակտիվների ու պարտավորությունների հետ կատարված գործառնությունները (հոսքերը կոնկրետ ժամանակահատվածում):

Արտաքին առևտուր

Արտաքին առևտրի վերաբերյալ (արտաքին առևտրի շրջանառություն, արտահանում, ներմուծում, առևտրային հաշվեկշիռ) ցուցանիշների հաշվարկման համար հիմք են հանդիսացել բեռնամաքսային հայտարարագրերի, ֆիզիկական անձանց կողմից կատարված առևտրի տվյալները՝ ստացված ՀՀ մաքսային վարչությունից և բնական գազի ներմուծման և էլեկտրաէներգիայի արտահանման և ներմուծման տվյաները՝ ստացված ՀՀ էներգետիկայի նախարարությունից:

Արտահանում: Ապրանքների արտահանումն է այլ երկրներ՝ ազատ շրջանառության կամ ակտիվ վերամշակման համար: Արտահանման ծավալում ընդգրկված են ինչպես հայրենական արտադրության, այնպես էլ վերաարտահանված արտասահմանյան արտադրության ապրանքները: Արտահանված ապրանքների արժեքները հաշվարկված են ՖՕԲ գնով՝ ապրանքի արժեքը մինչև ՀՀ սահման:

Ներմուծում: Ապրանքների ներմուծումն է այլ երկրներից՝ հանրապետության ներսում ազատ շրջանառության, ակտիվ վերամշակման կամ մաքսային հսկողության ներքո վերամշակման համար: Ներմուծման ծավալում ընդգրկված են արտասահմանյան ապրանքները, որոնք ներմուծվել են հանրապետություն սպառման և վերաարտահանման համար: Ներմուծված ապրանքների արժեքները հաշվարկված են ՍԻՖ գնով՝ ապրանքի արժեքը մինչև ՀՀ սահման, ներառյալ ապահովագրության և տրանսպորտային փոխադրության ծախսերը:

Արտաքին առևտրի շրջանառություն: Արտահանման և ներմուծման ծավալների հանրագումարն է:

Առևտրային հաշվեկշիռ: Արտահանման և ներմուծման ծավալների տարբերությունն է:

Կիրառվող համակարգը: Արտաքին առևտրի վիճակագրության վարման համար կիրառվում է արտաքին առևտրի ընդհանուր համակարգ, երբ երկրի վիճակագրական տարածքը համընկնում է տնտեսական տարածքին :

Գործընկեր երկիրը: Գործընկեր երկրի բնորոշման համար արտահանման ժամանակ կիրառվում է ապրանքը վերջնական նշանակման երկիր առաքելու, իսկ ներմուծման ժամանակ՝ ապրանքն առաքող երկրի հատկանիշը:

Ժողովրդագրություն

Մշտական բնակչությունը մշտական ապրող բնակչությունն է, ներառյալ ժամանակավոր բացակայողները:

Բնակչության բնական շարժը ծնվածների և մահացածների համակցության ընդհանրացված անվանումն է, այսինքն՝ բնական ճանապարհով բնակչության թվաքանակի փոփոխումը: Բնակչության բնական շարժին վերագրվում են նաև ամուսնություններն ու ամուսնալուծությունները, որոնք բնակչության թվաքանակի ցուցանիշի վրա ազդեցություն չունեն, սակայն հաշվարկվում են նույն եղանակով:

Ծնունդների, մահերի, ամուսնության, ամուսնալուծության վերաբերյալ տեղեկությունները ստացվում են քաղաքացիական կացության ակտերի գրանցման մարմինների կողմից կազմված ծննդյան, մահվան, ամուսնության, ամուսնալուծության ակտերում գրանցված ամենամսյա տեղեկությունների հիման վրա: Ծնվածների թվաքանակի մեջ ներառված են միայն կենդանի ծնված երեխաները:

Մահվան պատճառների մասին տեղեկատվության աղբյուր է հանդիսանում մահվան մասին բժշկի կողմից կազմված հիվանդության բժշկական վկայականներում` դժբախտ պատահարի, սպանության, ինքնասպանության և այլ արտաքին գործողությունների վերաբերյալ գրանցումները, որոնք մահվան պատճառ են հանդիսացել: Այս փաստաթղթերը` մահվան վերաբերյալ ակտի հետ միասին, մշակման համար ուղարկվում են վիճակագրական մարմիններին:

Մահվան ակտերի մշակումն ըստ մահվան պատճառների, կատարվում է Առողջապահության Համաշխարհային Կազմակերպության կողմից ընդունված IX վերանայման դասակարգչով:

Ծնելիության և մահացության ընդհանուր գործակիցները ծնվածների (կենդանի) և մահացածների թվաքանակի և բնակչության թվաքանակի ցուցանիշների հարաբերությունն են: Հաշվարկվում են 1000 բնակչի հաշվով:

Բնական աճի գործակիցը ծնելիության և մահացության գործակիցների տարբերությունն է:

Ամուսնության և ամուսնալուծության ընդհանուր գործակիցները գրանցված ամուսնությունների և ամուսնալուծությունների քանակի հարաբերությունն է մշտական բնակչության ընդհանուր թվաքանակին: Հաշվարկվում է 1000 բնակչի հաշվով: Բոլոր գործակիցները հաշվարկվում են, համապատասխանեցնելով տարվա հաշվարկին:

Մանկամահացության գործակիցը, եռամսյակային կտրվածքով, մինչև 1 տարեկան հասակում մահացածների թվաքանակի հարաբերությունն է նույն ժամանակահատվածում կենդանի ծնվածների թվաքանակին: Տարեկան կտրվածքով այն հաշվարկվում է որպես 2 բաղադրիչների գումար: Դրանցից առաջինն այդ տարում ծնվածների սերնդից (որի համար հաշվարկվում է գործակիցը) մինչև մեկ տարեկան հասակում մահացածների թվաքանակի հարաբերակցությունն է նույն տարում ծնվածների ընդհանուր թվաքանակին, իսկ երկրորդը` նախորդ տարում ծնվածների սերնդից մինչև մեկ տարեկան հասակում մահացածների թվաքանակի հարաբերությունն է նախորդ տարում ծնվածների ընդհանուր թվաքանակին: Հաշվարկվում է 1000 կենդանածնի հաշվով:

Երեխաների մահացության գործակիցը (մինչև 5 տարեկան) մինչև 5 տարեկան հասակում տվյալ տարվա մահացած երեխաների թվաքանակը հարաբերությունն է կենդանի ծնվածների թվաքանակին: Հաշվարկվում է 1000 կենդանածնի հաշվով:

Մայրամահացության գործակիցը հղիության հետ կապված բարդություններից, ծննդյան և ետծննդյան ժամանակահատվածում տվյալ տարվա մահացածների թվաքանակը հարաբերությունն է կենդանի ծնվածներին: Հաշվարկվում է 100 000 կենդանածնի հաշվով:

<u>Առողջապահություն</u>

Վարակիչ և տարափոխիկ հիվանդություններ: Այլ սալմոնելոզային ինֆելցիաներ` ներառում է տոկսիկոինֆեկցիոն հիվանդությունները` հարուցված տարբեր սերոտիպի սալմոնելոզներով (սալմոնելոզային գաստրոէնտերիտ և սալմոնելոզի գեներալիզացված ձևերը):

Էնտերիտներ, կոլիտներ, գաստրոէնտերիտներ, սննդային տոկսիկոինֆեկցիաներ` հարուցված հաստատված հարուցիչներով` ներառում է հաստատված բակտերիալ հարուցիչներով էնտերիտները, կոլիտները, գաստրոէնտերիտները, ադենովիրուսներով և էնտերովիրուսներով հարուցված էնտերիտները, ինչպես նաև այլ վիրուսային էնտերիտները:

Սուր աղիքային ինֆեկցիաներ` չհաստատված և չճշտված հարուցիչներով սննդային տոկսիկոինֆեկցիաներ` չեն ներառում սալմոնելոզային ինֆելցիաները, բուտուլիզմը և թունավոր հատապտուղներով, սնկերով թունավորումները և այլն:

Իրավախախտումներ

Հանցագործություններ: Ծանր հանցագործություններ համարվում են՝ հանրորեն առավել վտանգավորություն ներկայացնող դիտավորյալ արարքները:

Հանցագործությունը համարվում է դիտավորությամբ կատարված, եթե այն կատարող անձը գիտակցել է իր գործողության կամ անգործության՝ հանրության համար վտանգավոր բնույթը, նախատեսել է հանրության համար դրա վտանգավոր հետևանքները և ցանկացել է դրանք կամ գիտակցաբար թույլ է տվել այդ հետևանքների առաջացումը:

Տնտեսական հանցագործություններ են՝ երկրի տնտեսության ոլորտում կատարվող հանրորեն վտանգավոր արաքները, որոնք նախատեսված են օրենքով:

Հարկային հանցագործություններ: Հարկային հանցագործությունները՝ տնտեսական բնույթի հանցագործություններ են, որոնք որակավորվում են ՀՀ քրեական օրենսգրքի հետևյալ հոդվածներով՝ 155[1], 161[1], 161[2], 162[4], 162[5], 162[6], 207[2]:

Մաքսային հանցագործություններ: Խոշոր չափի մաքսանենգություն համարվում է 4000 ամերիկյան դոլարից բարձր գումար ներկայացնող մաքսանենգությունը:

Դատական ակտերի հարկադիր կատարում: Դատական ակտ՝ առաջին ատյանի վերաքննիչ դատարանի և վճռաբեկ դատարանի կողմից կայացրած դատարանի որոշումներն են, դատարանի վճիռներն են և դատավճիռներն են:

Հարկադիր կատարում «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքով նախատեսված կատարողական գործողություններն են:

Փաստացի բռնագանձված գումար՝ դատական ակտի հիման վրա տրված կատարողական թերթով նախատեսված բռնագանձման ենթակա գումարից փաստացի կատարված բռնագանձում:

Կատարողական վարույթով պետտուրքի բռնագանձում դատական ակտի հիման վրա տրված կատարողական թերթով նախատեսված ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված տուրք, որն ենթակա է պարտադիր բռնագանձման:

Հաշմանդամություն

Հաշմանդամությունը՝ օրգանիզմի ֆունկցիաների կայուն խանգարումների հետևանքով առաջացած սոցիալական անբավարարություն է, որը հանգեցնում է անձի կենսագործունեության սահմանափակման և սոցիալական պաշտպանության անհրաժեշտության:

Ստանդարտացում

Ստանդարտացում՝ իրականում գոյություն ունեցող կամ հնարավոր խնդիրների վերաբերյալ համընդհանուր և բազմակի կիրառման համար դրույթների սահմանման միջոցով որոշակի բնագավառում կարգավորվածության լավագույն աստիճանին հասնելու ուղղված գործունեություն:

Սերտիֆիկացում՝ համապատասխանության հավաստման ընթացակարգ, որի արդյունքով սերտիֆիկացման մարմինը գրավոր հավաստիացնում է արտադրանքի կամ ծառայության համապատասխանությունը նորմատիվ պահանջներին:

Հավատարմագրում՝ ընթացակարգ, որի միջոցով հավատարմագրման խորհուրդը պաշտոնապես ճանաչում է իրավաբանական անձի իրավասությունը՝ համապատասխանության հավաստման որոշակի ոլորտում աշխատանքներ կատարելու համար, ինչպես նաև պաշտոնապես ճանաչում է արտադրանք արտադրողից (վաճառողից) կամ ծառայություն մատուցողից այդ իրավաբանական անձի անկախությունը:

Սերտիֆիկացման մարմին՝ որոշակի արտադրանքի կամ ծառայության համապատասխանության հավաստման աշխատանքների կատարման համար հավատարմագրված իրավաբանական անձ:

Փորձարկման լաբորատորիա՝ որոշակի փորձարկումներ իրականացնելու համար հավատարմագրված իրավաբանական անձ:

<u>Բնապահպանություն</u>

Բնապահպանական վճար - բնապահպանական միջոցառումների իրականացման համար անհրաժեշտ դրամական միջոցների գոյացման նպատակով պետական բյուջե վճարվող պարտադիր վճարն է, որը սահմանվում է ՀՀ կառավարության օրենքով :

Բնօգտագործման վճար – պետական սեփականություն համարվող բնական պաշարների արդյունավետ, համալիր օգտագործման, ինչպես նաև տարբեր որակի բնական պաշարներ օգտագործողների համար տնտեսավարման հավասար պայմաններ ստեղծելու նպատակով այդ պաշարների օգտագործման դիմաց պետական բյուջե վճարվող վճարն է::

<u>Գիտատեխնիկական աշխատանքներ</u>

Գիտատեխնիկական աշխատանքներ են գիտական հետազոտությունները և մշակումները, նախագծակոնստրուկտորական, տեխնոլոգիական, շինարարության համար նախագծային աշխատանքները, արտադրանքի փորձանմուշների պատրաստումը և գիտատեխնիկական ծառայությունները:

Գիտական հետազոտություն և մշակում համարվում է գիտական գործունեությունը, որը պարբերաբար իրականացվում է գիտելիքների հարստացման և նրանց փորձնական կիրառության նոր ոլորտների որոնման նպատակով:

Գիտական հետազոտության և դրան հարակից գործունեության տարբերակիչ հիմնական հատկանիշը համարվում է աշխատանքում նորույթի առկայությունը:

Մշակումներ համարվում են պարբերական աշխատանքները, որոնք հիմնված են հետազոտությունների, փորձի միջոցով ստացված գոյություն ունեցող գիտելիքների վրա և ուղղված են նոր նյութերի, արտադրանքի, պրոցեսների, հարմարանքների, ծառայությունների, համակարգի կամ մեթոդի ստեղծմանը:

<u>Արխիվային գործ</u>

Կառավարչական փաստաթուղթը՝ կազմակերպությունների կառավարման գործունեության իրականացման, կառավարման և այլ գործառույթների կատարման համար անհրաժեշտ փաստաթղթերի ամբողջություն է:

Անձնական ծագման փաստաթուղթը՝ որևէ անձի, ընտանիքի կամ տոհմի փաստաթղթային ֆոնդի մի մասն է, իսկ մի շարք դեպքերում՝ փաստաթղթային ֆոնդ, որն ընդունված է պետական պահպանության:

Գիտատեխնիկական փաստաթուղթը՝ գիտական հետազոտությունների և տեխնիկական մշակումների ընթացքն ու արդյունքները, ինչպես նաև դրանց արտադրության մեջ ներդրման ուղղություններն ու մեթոդներն արձանագրող գիտական և տեխնիկական փաստաթղթերի ամբողջությունն է:

Արխիվային գործունեության մեջ ընդունված *պահպանման միավորը* փաստաթղթերի քանակի հաշվի այն նվազագույն միավորն է, որն իրենից ներկայացնում է փաստաթղթերի ամբողջություն կամ առանձին վերցված փաստաթուղթ, որն ունի ինքնուրույն նշանակություն:

Հավելված 3

Գործը մեկ հարցի կամ գործունեության ոլորտի վերաբերող փաստաթղթերի ամբողջություն է կամ մեկ փաստաթուղթ՝ զետեղված առանձին շապիկի մեջ:

Գործերի անվանակարգն իրենից ներկայացնում է հաշվառման փաստաթուղթ, որում նշվում է գործերի վերնագրերն իրենց պահպանության ժամկետներով: